

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. Kadınlar ve Eğitim

Araştırmalar, kadın eğitimden erkeklerle eşit ya da onlardan daha fazla yarar sağladığını, düşük gelir grubundaki ülkelerde kadın eğitimine yapılan yatırımların erkek eğitiminden daha yüksek verimi olduğunu göstermektedir. Eğitim, kadınlara ilgilerini ve çıkarlarını özel yaşama ve eve kapatan ilişkilerin dışına çıkma, geleneksel kadın ortamlarından farklı çevrelerle tanışma şansı vermekte; hareket ve girişim özgürlüğünü artırmaktadır. Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe, aile başına daha az çocuk düştüğü gibi, daha az çocuk ölümüyle karşılaşmakta, evlilik yaşı ertelenmekte, daha sağlıklı, daha iyi beslenmiş ve eğitilmiş çocuklar yetişmesi olasılığı güçlenmekte, özellikle kız çocukların eğitim şansı yükselmektedir (UNICEF, 1999).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün belirlemelerine göre, Türkiye'de ilk evlilik yaşı ile eğitim düzeyi arasında doğru bir orantı vardır. En az ortaokul mezunu olan kadınlarda ilk evlilik yaşı ortalaması 23.5, eğitimi olmayan kadınların ortalama evlilik yaşı ise bundan yaklaşık 6 yıl daha küçüktür. 25-49 yaş arası kadınlarda eğitim düzeyi, ilk doğum yaşı konusunda en belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, eğitim düzeyinin artması ile doğurganlığın planlanması arasında güçlü ve olumlu bir ilişki söz konusudur. Eğitimli kadınların hem sahip olmayı istedikleri çocuk sayısı daha düşük, hem de bu isteği gerçekleştirme şansları daha yüksektir.

Türkiye'de bütün yaşlarda ölüm olasılığı, daha yüksek eğitim görmüş annelerin çocukları arasında daha düşüktür. Anneleri ilkokul bitirmemiş çocuklar arasında beş yaş altında binde 73 olan çocuk ölüm hızı, anneleri en az ilkokul mezunu olan çocuklarda binde 44'tür.

Kadının eğitim görmüş olması, çocukların bakımı kadar, özellikle kız çocukların gelişme olanaklarını da etkilemektedir. Eğitim görmemiş çalışan kadınlardan yüzde 28.2'sinin altı yaşından küçük çocuğuna diğer kız çocuğu baktığı halde ortaokul ve üstü eğitim görmüş kadınlarda bu oran yüzde 1.7'dir (TÜSiAD; 2000).

Eğitim ve kadınların işgücüne katılımı arasındaki olumlu ilişki de istatistiklerle doğrulanmaktadır. İşgücüne katılımı kadınlarla erkekler arasındaki fark, lisenin altındaki kademelerde yüzde 30'lar düzeyinde iken, üniversite düzeyinde yüzde 10'a kadar düş-

mektedir. Buna ek olarak, kırsal kesimde okuryazar olmayan kadınlar çok büyük oranda tarım işçisi pozisyonunda ücretsiz işçi olarak çalışmak zorundadır. Oysa ortaokul ve üzeri eğitim almış kadınların yalnız yüzde 5'i tarım sektöründe, geriye kalan yüzde 95'i ise, profesyonel, teknik, idari görevlerde ve vasıflı işlerde istihdam edilmektedir (HÜNEE, 1999). Kadınların belirli bir meslek becerisi edinme olasılıkları eğitimle yükselmektedir.

Her bir eğitim düzeyinin kadın kazancının yükselmesinde yarattığı olumlu değişiklik, erkeklerinkinden daha fazladır. Dahası, eğitim bu kazancın nasıl kullanılacağı konusundaki karar inisiyatifini de güçlendirmektedir. Eğitim almamış kadınların yüzde 18.2'sinin nakdi kazancının nasıl harcanacağına kocası karar verirken, ilkokul ve daha yüksek bir eğitim kurumundan mezun kadınların sadece binde 9'u bunu kabul etmektedir.

Bütün bunlara rağmen yine de her düzeyde kız çocuklar ve kadınlar eğitimde erkeklere oranla daha az temsil edilmektedir.

UNESCO'nun hesaplamalarına göre, dünyadaki 876 milyon okumaz yazmaz insanın üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır. Okumaz yazmazlığın yüksek olduğu hemen her ülkede kadınların erkeklerden daha fazla okumaz yazmaz oldukları belirlenmiştir. Okumaz yazmazlık genel olarak kırsal alanlarda kentlerden daha yüksektir.

Ballara'ya göre okuryazarlık, bireyin günlük yaşamı ve çevresiyle, dünyayla ilişkilerinde gereksinimi olan bilgiler için bir çıracıktır. Kadınların okuma yazmayı öğrenme isteği, gerek kırdaki gerekse kentte, çocuklarına ve ailelerine daha iyi bir yaşam ve bakım sağlama, kazanç getiren beceriler edinme, günlük yaşamda bağımlılıktan kurtulmaya yardım edecek biçimde bilgi ve belgeleri okuma, mektupla haberleşme gibi gereksinimlere dayanmaktadır (Tan, 2000:33).

Araştırmalar, doğum öncesi bakım, doğumda tıbbi yardım, ishal tedavisi gibi konularda kadın okuryazarlığının etkisini kanıtlamaktadır. Meksika'da okuryazarlık kurslarını bitiren kız çocukların bu kurslardan yararlanmayanlara oranla örgün eğitime daha fazla katıldıkları bildirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde okuryazarlığı korumakta asgari düzey sayılan dört yıllık temel eğitimin tarımda modernleşme artışıyla birlikte, verimliliği yüzde 7.4 oranında artırdığı saptanmıştır (akt. Tan, 200:33).

Tablo-1: Bazı Ülkelerde Okuma-Yazma Bilmeyen Yetişkinlerin Dağılımı (1999, %)

	15 yaş üstü toplam okuma-yazma bilmeyenlerin oranı		15-24 yaş arası			25 yaş üstü	
	Erkek	Kadın	Yıl	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Afganistan	48.1	78.1	1997	33.0	63.8
Arjantin	3.1	3.2	1991	1.9	1.5	4.4	4.9
Azerbaycan	1989	0.1	0.1	1.5	5.7
Brezilya	14.9	14.6	1991	14.6	9.8	22.2	24.7
Bulgaristan	1.0	2.1	1992	0.8	0.9	1.4	3.3
İran	16.5	30.1	1991	7.5	18.8	35.3	57.0
İspanya	1.4	3.2	1991	0.6	0.7	3.1	7.2
İsrail	2.1	5.8	1992	0.6	1.2	3.7	9.3
İtalya	1.1	2.0	1997	0.2	0.2
Irak	34.4	54.1	1987	11.5	19.6	31.4	53.3
Mısır	33.3	56.1	1986	28.6	46.0	50.2	78.1
Macaristan	0.5	0.8	1997	0.2	0.2
Polonya	0.3	0.3	1997	0.2	0.2
Türkiye	6.5	23.4	1990	3.4	11.6	13.1	40.3
Yunanistan	1.5	4.0	1991	0.7	0.4	2.6	8.2

Kaynak: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu

Türkiye’de okumaz yazmazlık genel olarak, kadın okumaz yazmazlığı ise özel olarak bir sorun olmayı sürdürmektedir. Türkiye’nin Pekin taahhütleri arasında yer alan 2000 yılına kadar kadın okuryazarlığını yüzde yüze ulaştırma hedefi de gerçekleştirilememiştir. İran (yüzde 63), Irak (yüzde 45), Suriye (yüzde 54) gibi komşu İslam ülkelerindeki kadınların okuryazarlık oranı Türkiye’ninkine göre (yüzde 77.4) çok düşüktür. Buna karşılık, Türkiye, Yunanistan (yüzde 94), Bulgaristan (yüzde 97), Azerbaycan (yüzde 99) gibi öteki sınır komşularından çok daha geridedir. Buna ek olarak, kadınlar açısından okuryazarlığın erkeklerde olduğundan çok daha ciddi bir biçimde, kentsel-kırsal yerleşim yerine, bölgelere, yaş gruplarına göre farklılaştığı görülmektedir.

Tablo-2: Türkiye’de Kadın ve Erkeklerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

EĞİTİM DÜZEYİ	KENT		KIR	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
Toplam işgücü	100.0	100.0	100.0	100.0
Toplam okuryazarlık	95.8	89.0	88.5	65.4
Okuryazar olmayan	4.2	11.0	11.5	34.6
Diplomasız okuryazar	5.5	3.9	11.3	8.8
İlkokul	57.4	34.3	62.9	52.2
Ortaokul	10.9	9.0	6.0	1.2
Meslek okulu	0.6	1.0	0.5	0.1
Lise	8.5	18.6	3.5	1.6
Meslek lisesi	4.8	7.6	2.1	0.7
Üniversite	7.9	14.6	2.2	0.7

Türkiye’de 15-49 yaş arasında hiçbir eğitimi bulunmayan kadınların oranı yüzde 11’dir (DPT, 2000). Bir başka deyişle, Türkiye’de 2 milyonun üzerinde kadın eğitime erişme hakkından yararlanamamaktadır.

Türkiye’de kadınların yükseköğretime katılmaları, 1914’te Darülfünun’da düzenlenen konferanslar yoluyla başlamış, aynı yılın sonunda bir kadın üniversitesi olan İnas Darülfünunu’nun açılmasıyla sürmüştür (Tan, 2000:49). Bu gelişmede, kız çocukların eğitimi ve yüksek öğrenim hakkının kadınlara tanınması yönünde mücadele veren kadın dergilerinin büyük katkısı olmuştur (Çakır, 1994). Erkek ve kadın darülfünunları arasındaki eğitim düzeyi farkı, kadın öğrencilerin erkek öğrencilerle birlikte ders görme taleplerine yol açmış ve 1921’de üniversitenin karma hale getirilmesiyle Türkiye’de ilköğretim üstü düzeyde ilk kadın-erkek birlikte eğitim uygulaması da başlamıştır.

Birçok Batı ülkesinde kadınların, üniversitelere girme hakkını sağlayabilmek için uzun mücadeleler vermek zorunda kalmalarına ve bugün bile bazı yükseköğretim kurumlarında marjinal konumda tutulmalarına karşılık, kadınların 1914 yılında kendi çabalarıyla açtıkları üniversite kapılarından geçişleri, Cumhuriyet’in kuruluşundan başlayarak devlet tarafından desteklenmiştir.

Üniversite reformunun yapıldığı 1933’te yüksek öğretimde yüzde 14 olarak hesaplanan kadın öğrenci katılımı 1999-2000 öğretim yılında yüzde 40.41’e kadınların öğretim elemanları arasındaki payı ise, yüzde 7’den yüzde 35.42’ye ulaşmıştır. Aynı dönemde ilköğretim öğrencileri arasında kadın payının ise yüzde 33’ten yüzde 44’e yükseldiğini anımsarsak, kadınların eğitimin yüksek katındaki avantajları daha da belirgin hale gelir. Ancak Türkiye’de kadınların yükseköğretimden yararlanma olanağı, hem erkeklerden hem de aynı coğrafyadaki öteki ülkelerin pek çoğundan geridedir (Tan, 2000:50).

1999-2000 ders yılında Türkiye'deki 1.491.806 yükseköğrenim öğrencisinin 602,781'i, yani yüzde 40.4'ü kadındır. Kadınların yükseköğretime en yüksek düzeyde katılımına önlisans düzeyinde eriştiği görülmektedir. Kadın öğrencilerin lisansüstü eğitime katılma oranları ise hem önlisans hem de lisans oranlarından daha düşüktür.

Tıpta ihtisas alanında ise, bir önceki yılın mezunlarına göre yeni kayıt yaptıran kadınlar yüzde 8 oranında artış göstermiştir. Ayrıca, lisansüstü verileri ayrıntılı olarak incelendiğinde, psikiyatri, çocuk hastalıkları, aile sağlığı gibi kimi tıp alanlarında büyük çoğunluğun kadınlara geçtiği görülmektedir (Tan, 2000). Aynı eğilim, eczacılık için de söz konusudur. Son on yıllık dönemde eczacılık mesleğini tercih edenler arasında, kadın sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. Genel olarak, kadın öğrencilerin teknik bilim veya ziraat dışındaki alanlarda oranlarının gittikçe yükseldiği ya da sabit kaldığı görülmektedir. Sosyal bilimler ve öğretmenlik eğitimini de kapsayan uygulamalı sosyal bilimler, matematik ve fen gibi alanlarda kadın öğrenci oranları erkeklere yaklaşmaktadır. Dil, sağlık bilimleri ve sanat alanlarında kadın öğrenci sayıları erkeklerinkinden fazladır.

1999-2000 ders yılında Türkiye üniversitelerinde 23.099 kadın öğretim elemanı çalışmakta ve kadınlar toplamın yüzde 35.42'sini oluşturmaktadır. Kadın öğretim elemanlarının yükseköğretim alanlarına dağılımında kadın öğrencilerle belirgin paralellikler söz konusudur (Tan, 2000:61). Tıpkı kadın öğrenciler gibi, kadın öğretim elemanları da en yüksek oranda dil ve edebiyat, sanat ve sağlık bilimleri gibi, "kadına uygun" alanlarda yoğunlaşmaktadır. Kadınların öğretim kadrosu içindeki dağılımı incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun akademik kariyerin dışında kalan okutmanlık, uzmanlık gibi alanlarda toplandığı göze çarpmaktadır. Kadın akademisyenlerin sayısının erkeklerden fazla olduğu dil ve edebiyat gibi alanlarda bile en üst düzeydeki akademik unvan olan profesörlükte kadınların oranı yüzde 36 civarında kalmaktadır. Sağlık bilimleri alanında kadın öğretim elemanlarının dağılımı ise şöyledir:

Tablo-3: Sağlık Bilimlerinde Kadın Öğretim Elemanları Oranı (%) 1999-2000.

	TOPLAM	SAĞLIK BİLİMLERİ
TOPLAM	35.8	38.7
Profesör	23.8	32.1
Doçent	30.2	33.5
Yardımcı Doçent	30.0	32.7
Öğretim Görevlisi	35.0	65.0
Okutman	56.7	55.0
Uzman	43.3	48.6
Araştırma Görevlisi	38.1	41.4

2. Kadınlar ve Çalışma Yaşamı

Kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımı ile ilgili temel eğilimleri saptayabilmek için en yaygın kullanılan veri kaynakları, genel nüfus sayımları ve Hanehalkı İşgücü Anketleridir. Son on yıllık dönemi içeren Hanehalkı İşgücü Anketi'nin sonuçlarına göre, 12 ve daha yukarı nüfustaki işgücüne katılan kadın ve erkek oranı, sistematik olmakla birlikte azalma eğilimi göstermektedir. 1999 yılı Nisan ayı verilerine göre, iktisaden faal olabilecek kadınların yüzde 29.7'si, erkeklerin ise yüzde 68.3'ü işgücüne katılmaktadır (akt. Ecevit, 2000:128).

Tablo-4: Bazı Ülkelerde Ekonomik Olarak Aktif Yetişkinlerin Dağılımı (1999, %)

	GSMH (USD)	Yıl	Erkek	Kadın
Almanya	25749	1999	67	48
Amerika	32778	1999	75	60
Arjantin	7735	1995	76	41
Azerbeycan	513	1999	50	44
Belçika	24277	1999	61	43
Danimarka	32853	1998	83	73
Finlandiya	25112	1999	67	56
Fransa	24267	1998	62	48
Hollanda	24929	1998	83	63
İngiltere	24323	1999	56	44
İran	3445	1996	75	11
Irak	3144	1987	74	10
İrlanda	24825	1999	70	46
İspanya	14939	1999	63	38
İsrail	17564	1999	61	47
İtalya	20355	1998	62	35
Japonya	34276	1999	77	50
Türkiye	2813	1999	74	31
Yunanistan	11811	1998	64	39

Kaynak: Birleşmiş Milletler ve ILO İstatistik Birimi.

Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı 1950'li yılların ortalarından beri sürekli ve hızlı bir biçimde düşmektedir. 1955'te yüzde 72 olan işgücüne katılım oranı 1999'da yüzde 30'lara gerilemiştir. Modernleşme ve kadının işgücüne katılımı arasındaki bu ters orantı, daha çok kadınların klasik olarak tarım sektöründe istihdam edilmesinden

kaynaklanmaktadır. Tarıma dayalı işgücü azaldıkça ve köyden kente doğru göç arttıkça kadın istihdamı da düşme eğilimi göstermektedir. Kente göç kadınları ücretsiz aile işçisi olmaktan çıkartıp, ev kadınlığı statüsüne itmektedir (Ecevit, 2000:130).

Kadınlar kırsal alanda işgücüne kentlere göre daha fazla oranda katılmaktadır. İşgücüne katılan kadınlar yaş grupları açısından incelendiğinde, kentte yaşayan kadınların en yoğun olarak 20-24 yaş grubunda işgücüne katıldıkları gözlenmektedir, buna karşın kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan kadınların 15 yaşından itibaren işgücüne düzenli bir biçimde katıldıkları görülmektedir. Yine bu durum da, tarım işçiliğinin doğasıyla ilgilidir. Tarımda çalışan kadınların evlilik statüsü, çalışma yaşamına katılımlarını etkilemezken, kentte yaşayan kadınlar büyük oranda evlendikten sonra işgücünden çekilmektedir.

Yine eğitim, hem kadınlar hem de erkekler için, işgücüne katılımı büyük oranda etkilemektedir. Ayrıca, eğitimin kadınların ücretli bir işte çalışma kararlarını vermedeki belirleyici rolü, erkeklerle kıyaslandığında daha güçlü olmaktadır (Ecevit, 2000:132).

Tablo-5: Kadın ve Erkeklerin Öğrenim Durumlarına Göre İşgücüne Katılma Oranları

ÖĞRENİM DURUMU	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK
Okur-yazar olmayanlar	27.0	51.2	5.5	40.7	42.5	57.2
Diplomasız okur-yazar	20.6	46.2	7.5	35.1	35.6	55.1
İlkokul	30.5	73.0	10.8	67.2	52.9	79.0
Ortaokul	17.0	56.7	12.1	53.5	30.3	62.4
Orta dengi meslek	3.4	34.9	3.8	25.0	-	54.1
Lise	33.2	71.0	28.6	67.9	50.4	80.2
Lise dengi meslek	44.7	78.2	40.4	76.2	66.8	85.3
Yüksekokul/ fakülte	71.8	84.7	71.3	83.7	77.7	90.5
TOPLAM	29.7	68.3	15.8	64.3	47.6	73.7

Kentlerde yaşayan kadınlar, işgücü piyasasının talep ettiği eğitilmiş işgücü olma özelliğini kazandıkları oranda bu piyasaya girme olanakları artmaktadır. Erkekler için ise, tabloda da görüldüğü gibi, durum biraz daha farklıdır. Örneğin, ilkokul mezunu erkekler lise mezunu erkeklerden daha fazla bir oranda işgücüne katılmaktadır. Bu veriden anladığımız şudur ki, nitelsiz işgücü piyasası büyük oranda erkek işgücü talep etmektedir. Diğer bir deyişle, kadınların işgücü piyasasında yer alabilmesi için eğitim düzeylerinin yükselmesi önemli bir koşuldur.

Türkiye’de kadın ve erkeklerin sektörler arası dağılım açısından karşılaştırılmaları, önemli dengesizlikleri ve eşitsizlikleri açığa çıkarmaktadır. Türkiye genelinde çalışan kadınların halen büyük bir kısmı tarımda ve aile işçisi olarak istihdam edilmektedir.

Tablo-6: Türkiye’de Kadın ve Erkeklerin İş Statülerine Göre Dağılımı

	1960		1990	
	ERKEK (%)	KADIN (%)	ERKEK (%)	KADIN (%)
Tarımda İşgücü	58	95	34	74
Ücretsiz İşgücü	21	91	14	68
Ücretli İşgücü	33	6	45	19
Kendi işinin sahibi	46	3	37	6

Tablo-7: İstihdam Edilen Kadın ve Erkeklerin Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı

Ekonomik Sektörler	Türkiye		Kent		Kır	
	K	E	K	E	K	E
Tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık	72.2	33.8	13.2	4.7	93.9	65.4
Sanayi	9.7	25.4	28.8	37.0	2.7	12.7
Madencilik	0.0	0.9	0.1	0.6	0.0	1.1
İmalat	9.3	16.3	27.2	25.8	2.7	6.1
Elektrik, gaz ve su	0.1	0.5	0.4	0.5	0.0	0.5
İnşaat ve Bayındırlık işleri	0.3	7.7	1.2	10.2	0.0	5.0
Hizmetler	18.1	40.8	58.0	58.2	3.4	21.9
Toptan ve Perakende ticaret						
Lokanta ve oteller	4.5	17.4	13.5	25.6	1.2	8.4
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	0.5	5.5	11.7	7.3	0.0	3.5
Mali kurumlar, sigorta	2.1	2.5	7.1	4.0	0.3	0.8
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	11.0	15.5	35.7	21.3	1.9	9.2
TOPLAM	100	100	100	100	100	100

Kadınların parasal karşılığı alınabilen işlerdeki istihdamı son derece düşüktür. Kentte hizmet sektöründe çalışan kadınların oranının yüksekliği dikkat çekicidir. Bunun yanında, yine kentte imalat sektöründeki istihdam dağılımı cinsiyete göre incelendiğinde, kadınların daha yüksek oranda varlığı görülmektedir. Yine kentte, sanayide, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışan kadın oranı, diğer alanlara göre yüksektir.

1989 yılı verilerine göre, tüm çalışan kadınların dörtte üçe yakını ücretsiz aile işçisidir (Ecevit, 2000:144). Ücretli ve maaşlı oranı yüzde 15 civarındadır. Kendi hesabına çalışanlar ise, tüm çalışan kadınların yüzde 9.1'ini oluşturmaktadır ki, serbest eczacılar da bu gruba dahildir. Bu oran, 1989 yılında yüzde 7'den 1999 yılında yüzde 9.1'e çıkarak son on yılda yüzde 33 oranında artış göstermiştir.

Kentlerde kadınların işsizlik oranları ise daima erkeklerinkinden yüksek olmuştur. Buna ek olarak, kadınların işsiz kalış süreleri de erkeklerinkinden uzundur. Zira, eğitim düzeyi, kente göç gibi faktörlerin yanında, kadınların yeniden üretim ile ilgili sorumlulukları onların işgücü piyasasına çıkmasını da sınırlamakta ve piyasaya giriş olanaklarını azaltmaktadır. Türkiye'de kadın, ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı, çocukların eğitimi gibi sorumlulukları genellikle tek başına üstlenir. Erkek ise, temel ücret getirici kişi olarak görülür. Bu da, kadınların istihdama katılımının kısıtlanmasının yanında, kadınların daha düşük ücretlerle çalışmasının da yolunu açar. Üstelik, devletçe sağlanan çocuk ve yaşlı bakımı hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle, kadın çalışsa dahi, ailenin toplam ücretinin bir kısmı bu bakımı sağlamaya yönelik olarak harcandığından, bu durum, kadınların işgücünden çekilmesini ya da işgücüne hiç katılmamasını kolaylaştırmaktadır. Kentli kadınların büyük oranda 19-25 yaş arasında en yoğun olarak işgücüne katıldığını gösteren istatistiklerin ortalama ilk çocuk doğum yaşıyla örtüşmesi, tesadüfi değildir.

Kadınlar, genellikle hem çalışmaya karar verirken, hem de iş tercihlerini yaparken ev içindeki görevlerini aksatmayacak işleri seçmeye özen gösterirler (Ecevit, 2000:158). Bu tip işler uzun süreli çalışma saati olmayan, ya da çalışma saatleri esnek olan, gece çalışması ve şehir dışı seyahat gerektirmeyen işler olacaktır. 1996 yılında yapılan bir araştırmaya göre kadınların yüzde 60'ı yarım günlük işleri tercih etmektedir (agy). Yarım günlük işleri tercih edenlerin oranı, yaş arttıkça artmaktadır. Kadınlar hem çalışarak gelir elde etmeyi, hem de bu çalışmalarının asıl sorumlulukları olarak gördükleri ev işlerini ve sorumluluklarını aksatmamasını istemektedirler. Böyle tanımlanmış bir iş yaşamına en uygun çalışma biçimi, kendi hesabına çalışmadır (age:159). "Kendi hesabına çalışan kadın, ne bir işverene bağlı olacak ne de o işin tayin ettiği çalışma saatleri ve koşulları ile kendini sınırlayacaktır. Bu nedenle, kendi hesabına çalışma, kadına sağlayacağı özerklik ve zamanı kullanma özgürlüğü bakımından önemlidir".

İş tercihinde bir diğer önemli etmen ise, seçilen işin kadınlara uygun olup olmadığına değerlendirilmesidir. Hemen söylenmelidir ki, bu değerlendirme çoğu zaman sadece kadınlar tarafından yapılmaz; toplumsal düzeyde karar verilir ve zaman içinde değişime uğrar. Bir başka deyişle, "kadın işleri" ve "erkek işleri" olarak tanımlanan işler

zamanla değişir. Ancak kadının ev işlerinin uzantısı olan işler, genellikle kadın işleri olarak tanımlanır. Örneğin, hasta ve çocuk bakımı zaten evlerde yapılagelen bir iş olduğundan, hemşirelik, çocuk eğitimi daha çok annenin sorumluluğu olduğundan ve çalışma saatlerinin uygunluğundan dolayı öğretmenlik gibi. Kadınlara uygun olduğu toplumsal olarak kabul edilen işlerde kadınlar ikincil düzeyde gelir sağlayıcılar olarak görüldükleri için, kadınların yoğunlaşması ücretleri de düşürmektedir (Ecevit, 2000:170).

Tablo-8: İstihdam Edilen Kadın ve Erkeklerin Mesleklere Göre Dağılımı

Meslek Grubu	Türkiye		Kent		Kır	
	K	E	K	E	K	E
İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri	6.9	5.6	23.0	8.7	1.1	2.3
Müteşebbis, direktör ve üst kademe yöneticileri	0.6	2.9	2.2	4.5	0.0	1.2
İdari personel vb. çalışanlar	5.9	4.7	19.1	7.2	1.0	1.8
Ticaret ve satış personeli	2.8	12.5	8.7	19.1	0.6	5.2
Hizmet işlerinde çalışanlar	3.8	10.4	12.7	13.5	0.5	6.9
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar	72.3	33.6	13.0	4.6	94	66.0
Tarım dışı üretim faaliyetinde çalışanlar ve ulaştırma makinalarını kullananlar	7.1	29.3	20.0	40.8	2.3	16.9
Meslekleri tayin edilemeyenler	0.3	0.7	0.9	1.9	0.0	0.2
TOPLAM	100	100	100	100	100	100

Tabloda görülen erkeklerle kadınlar arasındaki en yoğun istihdam farkının olduğu alanlardan biri, kentlerde ilmi ve teknik elemanlar ile diğer serbest meslek sahipleri arasında kadınların yüksekliğidir. Bu durum, büyük ölçüde kadınların eğitimiyle istihdamda katılımı arasındaki doğrusal ilişkinin sonuçlarından birisi olarak yorumlanabilir.

3. Kadınlar ve Katılım Süreçleri

Kadınlar ve erkekler arasındaki mevcut eşitsizlikleri süreklileştiren bir başka öge ise, kadınların kendileri hakkında karar verilen süreçlere katılımının yokluğu ya da azlığıdır. Yaşamımızı ilgilendiren kararlar, yasama organı olan parlamentoda, hükümetin üst düzey kurumlarında, kamu hizmeti veren kuruluşlarda vs. alınır. Ancak, tüm dünyada bu organlara kadın katılımı, hem parlamenter olarak, hem de üstü düzey yönetici olarak hiç de istenir düzeyde değildir. Örneğin, 1995-1999 yılları arasında dünyanın bazı ülkelerinde seçilmiş parlamenterlerin sayısı aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo-9: Dünyadaki Bazı Ülkelerde Parlamentoda Kadın Sayısı

Dünya Sıra No	Ülke	Seçim Yılı	Sandalye Sayısı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
1	İsveç	1998	349	149	42.7
2	Danimarka	1998	179	67	37.4
3	Finlandiya	1999	200	73	36.5
4	Norveç	1997	165	60	36.4
5	Hollanda	1998	150	54	36.0
9	Güney Afrika	1999	399	119	29.8
10	Yeni Zelanda	1999	120	35	29.2
12	İspanya	2000	350	99	28.3
14	Avusturya	1999	183	49	26.8
16	Arjantin	1999	257	68	26.5
17	Türkmenistan	1999	50	13	26.0
20	Belçika	1999	150	35	23.3
21	İsviçre	1999	200	46	23.0
24	Çin	1998	2984	650	21.8
32	İngiltere	1997	230	43	18.7
52	İsrail	1999	659	121	18.4
60	İtalya	1996	182	21	11.5
72	Hindistan	1999	543	49	9.0
82	Irak	2000	250	19	7.6
101	Türkiye	1999	550	23	4.2
116	Birleşik Arap Em.	1997	40	0	0.0

Kadınların yaptıkları işler genellikle “özel” alanda görüldüğü için, “kamusal” alan da erkeklere ait olarak tanımlanmaktadır. Böylece, kadınların kendi yaşamları ile ilgili işler, siyaset dışı görülür, kadınların siyasal süreçlerden dışlanması doğal bir olgu olarak kabul edilir. Kadınların geleneksel rolleri ile siyasetin bağdaşmayacağı görüşü yaygın olarak kabul görür. Sonuç olarak, kadınlar ve katılım arasında öncelikli olarak bu toplumsal roller birer engel olarak durmaktadır. Kadınların katılımındaki eşitsizliği gidermenin yolu, onların toplumsal yaşama katılımını örgütleme ve yönlendirme becerilerini geliştirecek fırsatlardan eşit yararlanmalarını sağlamaktır. Oysa, karar süreçlerinin işlediği mekanizmalar da kadınların katılımına uygun olarak şekillendirilmemiştir. Katılım, rekabet üzerine şekillenir. Aile sorumlulukları ve çocuklar, kadınların sorunu olarak görüldüğü için, kadınların bu rekabeti olgunlaştıracak koşulları çoğu zaman yoktur. Bunun yanında, kadınların katılım süreçlerine yönelik en büyük engellerden biri

de özgüven eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, yeterli bilgi, deneyim ve beceriye sahip olmadıklarını, ayrımcılıktan kaynaklanan engelleri kolay kolay yenemeyeceklerini düşünürler. Bu bilgi, deneyim ve beceri kadınlar için erkeklerden daha yüksek oranda örgütsel ilişki içinde kazanılmaktadır. Örnek verecek olursak; dünyada parlamentoya girmiş kadınların yüzde 33'ü sivil toplum örgütleri veya kadın hareketi desteği ile, yüzde 18'i sendika deneyimlerine dayanarak yüzde 78'i ise siyasi partiler içindeki çalışmaları sayesinde parlamentoya girebildiklerini belirtmektedir (Sancar-Üşür, 2000:220).

Türkiye'de kadınların karşısındaki engeller dünyada çeşitli ülkelerde yaşayan hemcinslerinin karşılaştıkları engeller ile benzerlik göstermektedir. Bu engellerin başında ise aile sorumlulukları ile siyaset arasındaki gerilim gelmektedir. Yine dünyada parlamentolara girmeyi başarmış kadınların yüzde 67'si özel yaşam ile siyaset arasındaki dengeyi sağlama zorluğuna, yüzde 37'si kadınlara karşı ayrımcı kültürel davranış ve değerlerin engelleyici rolüne, yüzde 36'sı kadınların parasal kaynaklara ulaşma zorluğuna, yüzde 31'i kadın kimliğini koruyarak siyasi statü kazanmanın zorluğuna, yüzde 30'u ise herhangi bir destek ağı olmamasının yarattığı sorunlara dikkat çekmektedir (Inter-Parliamentary Union'dan akt. Üşür, 2000:221).

4. Uluslararası Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler Örgütü, uluslararası alanda kadın politikalarının oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. 1946 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey'e (ESC) bağlı olarak kurulan Kadının Statüsü Komisyonu (CSW), kadının sosyal, ekonomik, siyasal ve eğitim alanlarında kalkınmada eşit olarak pay almasını ve katılımını sağlayacak raporlar hazırlamak ve tavsiyelerde bulunmak, kadın hakları açısından acil çözüm bekleyen sorunlar konusunda tavsiye kararları çıkartmak görevlerini yerine getirmektedir (Özoğlu, 1995:30).

Birleşmiş Milletler'in kadın konusuna yönelik çalışmaları, kadınların özellikle 1960'lardan sonra kendi adlarına siyaset sahnesine çıkmasından ve kalkınma programlarının gelişmekte olan ülkeler için uygulanmasına önem veren uluslararası siyasetin gelişmesinden sonra hızlanmıştır. Zira, kalkınma programları kadınlara önemli roller vermektedir. Bu yönelim temel olarak Dünya Bankası politikalarından etkilenmekle birlikte, kadınların gelişmesi için gerekli olan zemini güçlendirmesi açısından, anlamlıdır. Buna ek olarak, istihdamın yüksek olmasının ve nitelikli işgücüne duyulan gereksinimin kadının ekonomik hayattaki rolünü güçlendirdiği de vurgulanmalıdır.

BM Genel Kurulu, 1972 yılında aldığı bir karar ile, 1975 yılını Uluslararası Kadınlar Yılı olarak kabul etmiştir. Bu kararın amacı, “kadınlar ve erkekler arasında eşitliğin artırılması, kadınların kalkınma çabalarının güçlendirilmesine katkıları yönünde yoğun faaliyetlerin yapılması” (Aykor 1993’den akt. Özoğlu, 1995:30) olarak tanımlanmıştır. Dünya Bankası, *Kalkınmada Kadın* konulu raporunu bu konferansta sunmuştur. Rapor, kent ve kırdaki kalkınma, eğitim, aile planlaması vb. konularda örnekler içermektedir. BM, 1975 yılından itibaren yine aynı konuda çok çeşitli konferanslar düzenlemiştir.

1975 Meksika Konferansı’nda “Kadının Eşitlik, Kalkınma ve Barışa Katkıları 1975 Meksika Deklarasyonları” ile “Uluslararası Kadın Yılı’nın Hedeflerinin Gerçekleştirilmesi İçin Dünya Eylem Planı” prensip kararları olarak kabul edilmiştir. Yine aynı konferansta, 1976-1985 arasındaki on yılın “Eşitlik, Kalkınma ve Barış İçin Birleşmiş Milletler On Yılı” olacağı deklere edilmiştir. Arkasından, 1980 yılında Kopenhag’da yine Birleşmiş Milletler bir kadın konferansı düzenlemiş ve eşitlik, barış ve kalkınma temaları kadınlar açısından incelenmiştir.

1985 yılında düzenlenen Nairobi Konferansı’nda geçirilmiş olan Kadınlar Onyılı değerlendirilmiş, konferansa 157 ülke ile birlikte, hükümetlerarası örgütler ve hükümet dışı kuruluşlar katılmıştır. Konferans, imzacı tüm hükümetlerin uygulanmasından sorumlu olduğu, Kadınların İlerlemesi İçin Geleceğe Yönelik Stratejiler Belgesi’ni kabul etmiştir. Belge, kadının çalışma koşullarına ilişkin yasaların tamamlanması için önlemler alınmasını, kadınların tüm siyasal, ekonomik ve sosyal işlerde çalışmalarını, çalışan kadınların yüksek düzeyde yönetici ve üretici olarak haklarının korunmasına ilişkin yasalar oluşturulmasını; daha fazla sorumluluk ve beceri gerektiren işlere girmelerini sağlamak amacıyla kamuoyunda bilinç ve siyasal destek sağlamaya ve kurumsal ve mali kaynakları harekete geçirmeye yönelik girişimlerde bulunulmasını; kadınlarla erkeklerin işte ya da işsizlik durumunda çıkarlarının eşit koşullarda korunması için gerekli yasal kararların uygulamada somutlaşıp pratiğe geçirilmesini; ailevi nedenlerle işten ayrılmak zorunda kalan kadınların iş yaşamına dönüşlerini kolaylaştırmak ve evlenmede olduğu gibi, ayrılmalarda da işe dönüş haklarını garanti altına almak için gerekli yasaların uygulamaya geçirilmesini; hükümetlerin çalışan kadınları yasal ya da benzeri uygulamaların öngördüğü haklar konusunda bilgilendirici programlar oluşturmasını hakların korunması için örgütlenme özgürlüğünün öneminin vurgulanmasını, eşit iş olanakları, aynı değerdeki işlere ait ödeme, eşit iş koşulları, iş güvenliği ve analığın korunması gibi kadın haklarını içeren Ulusla-

rarası Çalışma Örgütü (ILO) önerilerini özel ulusal yasalarla onaylamak ve pratiğe geçirmek için yasal düzenlemelerin yapılmasını; kadınların toplam işsizlik içindeki yüksek oranları, iş bulma olasılıklarının düşüklüğü göz önünde tutularak, ulusal politikalarından erkeklerle eşit çıkar sağlayabilmeleri için özel önlemler alınmasını içermektedir (Arat, 1991'den akt. Özoğlu, 1995:32).

BM Genel Kurulu, Nairobi Konferansı'na kaynaklık etmiş olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni 1981 yılında yürürlüğe koymuştur.

Sözleşmenin amacı;

- Ülkelerde eşitliğe aykırı olan tüm yasa ve engelleri ortadan kaldırmak,
- Yaptırımcı uygulamalarla eşitliği sağlamak,
- Cinslerin birbirine üstünlüğü üzerine kurulmuş tüm gelenek, örf ve adetleri ortadan kaldırmak olarak belirtilmektedir.

Sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığı "kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama (Madde 1) olarak tanımlamakta ve taraf devletlerin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldırıcı bir politika izlemeleri taahhütleri çerçevesinde yasal düzenleme de dahil olmak üzere, bütün önlemleri alacaklarını hükme bağlamaktadır. Taraf devletlerce taahhüt edilmiş konular şunlardır:

- a. Kadın ve erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal Anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamak,
- b. Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan yasal ve diğer uygun önlemler geliştirmek,
- c. Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığı ile yasalar tarafından korunmasını sağlamak,
- d. Herhangi bir kişi, kuruluş ya da teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün gerekli önlemleri almak,
- e. Kadınlara karşı ayrımcılık içeren bütün ulusal cezai hükümleri ilga etmek.

BM'nin 1995 yılında Pekin'de düzenlendiği Dünya Kadınlar Konferansı'nda ise aşağıda belirtilen sorunlara dikkat çekilmiştir:

- Kadınların iyi yaşam koşullarına sahip olmasını engelleyen güç ilişkileri, en kişiselden kamuya en açık olana kadar pek çok düzeyde görülmektedir.
- Kadın ve erkeklerin karar alma süreçlerine eşit katılımını sağlama hedefine ulaşmak, demokrasiyi güçlendirmek ve düzgün çalışmasını yaygınlaştırmak için gereklidir.
- Kadınların siyasal yaşama eşit katılımı, toplumsal gelişimlerine ilişkin genel süreçte temel rolü oynamaktadır. Kadınların karar alma süreçlerine eşit katılımı sadece basit bir adalet veya demokrasi talebi olmakla kalmayıp, aynı zamanda kadınların çıkarlarının göz önüne alınması için gerekli bir koşuldur. Kadınların etkin katılımı ve karar almanın bütün düzeylerine kadın bakış açısının yerleştirilmesi gerçekleştirilmedikçe eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşamayacaktır.
- Pek çok siyasi partinin ve hükümet biriminin geleneksel çalışma biçimleri kadınların toplumsal hayata katılmalarına engel olmaya devam etmektedir.
- Sosyalleşme ve medyanın sundukları dahil, kadın ve erkeğe ilişkin olumsuz klişeler, politik karar alma konularının erkeklerin alanı olarak kalmasına yönelik eğilimleri pekiştirmektedir (akt. Üşür, 2000:233).

Bu sorunların ortadan kaldırılması için öngörülen stratejik hedefler ise şöyle sıralanmaktadır:

Stratejik Hedef: Kadınların yetkili ve güçlü mevkilere ve karar alma süreçlerine eşit ulaşmalarını ve tam katılmalarını sağlayacak önlemler almak.

Hükümet tarafından:

- Hükümet organlarında ve komitelerinde, kamu yönetim birimlerinde ve yasama organlarında cinsler arası dengeyi oluşturmada kararlılık göstermek, belli somut hedefler saptamak ve kadınların sayısını önemli ölçüde artıracak önlemleri uygulamak, gerekirse bütün hükümet ve kamu yönetimi pozisyonlarında olumlu ayrımcılık uygulamak.
- Siyasi partilerde, seçim ve atama yoluyla belirlenen kamu görevlerinde kadınların erkeklerle aynı oranda ve aynı düzeyde değerlendirilmesi teşvik edici önlemler almak,
- Seçim sisteminin kadınların seçilmiş organlardaki siyasal temsiline etkisini araştırmak, gerektiğinde seçim sisteminin uyarlanması veya değiştirilmesini sağlamak,

- Kadınların temsili konusunda ilerlemeyi izlemek, verileri yıllık olarak yayınlamak,
- Kadınların katılımını artırmak için çalışan sivil toplum örgütlerini ve araştırma kurumlarını desteklemek,
- Hükümetin mali kaynak verdiği örgütlerin ayrımcı olmayan politikalar ve uygulamalar benimsemesini sağlamak,
- Kadın ve erkeğin ev işlerini ve ebeveynlik sorumluluğunu paylaşmalarının kadınların toplumsal yaşama katılımını artıracığını kabul etmek ve aile yaşamıyla çalışma yaşamını uyumlulaştırıcı önlemler almak.

Kadın örgütleri, NGO'lar, sendikalar, endüstriyel örgütler ve meslek örgütleri tarafından:

Kadınların siyasal, ekonomik ve toplumsal kararları, süreçleri ve sistemleri etkilemeleri için uygun yolları savunmak ve buna yönelik çalışmalar yapmak.

Stratejik Hedef :

Kadınların karar alma ve liderlik pozisyonlarına katılma kapasitelerini artırmak
Hükümet, ulusal organlar, özel sektör, siyasal partiler, sendikalar, işveren örgütleri, bölgesel organlar, NGO'lar, uluslararası örgütler ve eğitim kurumları

- Kadınlara liderlik ve özgüven eğitimi, rehberlik hizmeti, toplum önünde konuşma ve düşüncelerini savunabilme, siyasi kampanya düzenleme eğitimi verilmelidir.
- Kadın ve erkeklere siyasi duyarlılık eğitimi verilmelidir.
- Karar alma mevkileri için şeffaf kriterler uygulanmalı ve seçici organların cinsler arası dengeyi gözetmesi sağlanmalıdır
- Kadınların seçim sürecine politik katılımını sağlayacak ve liderliğe teşvik edecek önlemler, mekanizmalar ve eğitim programları geliştirilmelidir.

Stratejik Hedef: Cinsiyet eşitliğine dayalı bakış açısını yasalara, kamu politikalarına, program ve projelere yaymak; politikalar oluşturulmadan önce bunların kadın ve erkekler üzerinde etkisini hesap etmek.

Stratejik Hedef: Planlama ve değerlendirme için cinsiyete göre toplanmış veri ve bilgi oluşturmak ve yaymak (akt. Sancar-Üşür, 2000:234).

Ayrıca 1997 yılında İstanbul'da imzalanan Avrupa Bakanlar Konferansı Kadın-Erkek Eşitliği Deklarasyonu ile sivil toplum örgütleri ve girişimlerin kadın erkek eşitliği konusunda yapması istenen çalışmalar şöyle sıralanmaktadır:

- Siyasal sistem ve siyasal kuruluşlarda eşitlik için baskı grubu oluşturma çalışmalarını artırmak,
- Kadınları kendi siyasi ve medeni hakları konusunda bilgilendirme çalışmalarını genişletmek. Kadınlar ve erkekler için cinslerin dengeli temsili teşvik etmeye yönelik her türlü eğitim çalışması yapmak,
- Örgütler arasında cinslerin dengeli temsili destekleyecek iletişim ağları oluşturmak.

Siyasi parti, sendika, işveren örgütleri ve diğer ilgili kuruluşlara yönelik olarak tanımlanan işler ise şu şekildedir:

- Ayrımcı uygulamaları yok ederek, kadın-erkek eşitliği anlayışını kendi alanlarıyla bütünleştirerek kadınların yönetim ve karar organlarında erkeklerle eşit katılımını sağlamak,
- Yapılan işin cinsler üzerindeki etki değerlendirmesini yapmak,
- Kadınların sorumluluk makamlarına gelebilmeleri için özel önlemler almak,
- Seçim ve atama usullerini gözden geçirerek kadınlara karşı ayrımcı ve engelleyici olanları kaldırmak,
- Örgütlerinde cinslerin dengeli temsili olumlayan eğitim çalışmaları yapmak,
- Kendi örgütlerindeki kadın birim/kollarını güçlendirmek, kadın adaylar saptanmasını sağlamak (akt. Sancar-Üşür, 2000:237-8).